

KNJIGA ŠESTA

St.

484a

I. — Koji su ljudi filozofi, o Glaukone — rekoh — a koji nisu, to se pokazalo tek s mukom i posle dugog raspravljanja.

— Možda u kratkoj raspravi to ne bi bilo moguće.

— Ne bi, kako izgleda — rekoh. — Ali mi se čini da bi se to pokazalo još bolje kad bismo imali da govorimo samo o tome i kad ne bismo morali da pretresemo toliko stvari da bismo pronašli U čemu se pravičan život razlikuje od nepravičnog.

b

— Pa šta imamo posle ovoga još da pretresemo?

— Šta drugo nego što dolazi po redu? — rekoh.

— Pošto su filozofi oni ljudi koji mogu da shvate ono što je uvek jednako i nepromenljivo, a oni, koji to ne mogu, i koji uvek lutaju među mnogim i raznolikim stvarima, nisu filozofi, onda koji od njih treba da budu vođe države?

— Šta da kažemo da bismo pravilno odgovorili na to?

c

— Treba za čuvare postaviti one koji izgledaju sposobni da čuvaju¹ zakone i običaje države — rekoh.

— Dobro.

— A je li jasno i ovo? — rekoh. — Da li nešto treba poveriti na čuvanje slepcu, ili onom ko dobro vidi?

— Kako to ne bi bilo jasno?

— A da li misliš da se ma u čemu razlikuju od slepca oni koji zaista nemaju nikakvo znanje o biću svake stvari, i koji u dušama nemaju jasan uzor, te nisu u stanju da na to gledaju, kao što to čine slikari, kao na najčistiju istinu kako bi sve svodili na nju i posmatrali je što tačnije

d

mogu, i kako bi mogli ustanoviti i ovdašnje zakone o lepom, pravičnom i dobrom, gde god je to potrebno, a da, u isto vreme, sačuvaju i zadrže one koji već postoje?

— Zevs mi — reče on — takvi ljudi se ne razlikuju mnogo od slepaca.

— Hoćemo li, onda, više voleti da za čuvare postavimo njih ili one koji o onome što jeste saznaju sve, a pri tom u iskustvu, vežbi i u bilo kom delu vrline ne izostaju iza njih.

— Čudno bi bilo uzeti one, ako ovi ni u čemu ne izostaju iza njih, jer je ona jedna sposobnost njihova najveća prednost.

485

— Da li je potrebno da objasnimo i to kako je moguće da oni u isto vreme imaju i jedne i druge osobine.

— Svakako.

— Onda, kako smo već u samom početku ove rasprave rekli,³ treba najpre da shvatimo njihovu prirodu. Ako se u ovome budemo složili, mislim da ćemo se složiti i u tome da su oni u stanju da u isto vreme imaju obe ove osobine i da upravo oni i niko drugi moraju biti vođe države.

— Kako to?

II. — Mi smo se, dakle, složili u tome kako je prirodna osobina filozofa da uvek žude za saznanjem onoga što je večito i da njih ne uznemirava nastajanje i propadanje.

b

— Jesmo.

Složili smo se i u tome — rekoh — da oni za tim znanjem teže u potpunosti i da svojevorno ne propuštaju nijedan manji ili veći, vredniji ili manje vredan njegov deo,⁴ kao što smo rekli da to čine slavaljubivi i zaljubljeni ljudi.

— Tako je.

— Razmisli sada, posle svega ovoga, da li oni, ako treba da budu onakvi kao što smo rekli, pored svega toga moraju da imaju još i ovu sposobnost.

c

— Koju?

— Da ne lažu i da nikako ne trpe laž, nego da je mrze, a da vole istinu.

— Verovatno — reče on.

— Nije to samo verovatno, dragi moj, već je i neminovno da svako ako po prirodi nešto voli, voli i sve ono što je srodno sa predmetom njegove ljubavi i sa onim što mu pripada.

— Ispravno.
 — A možeš li da nađeš nešto što bi sa mudrošću bilo povezano tešnje nego istina?
 — To ne bih mogao — reče on.
 — Može li, međutim, ista priroda da voli i mudrost i laž?⁵
 — Nikako.
 — Prema tome, onaj ko je zaista željan nauke, mora još od rane mladosti da teži najviše za istinom.
 — Svakako.
 — Ali mi znamo da ako su kod nekog veoma razvijeni prohtevi za jednim, onda su oni slabiji za drugim stvarima, kao kad se reka odvede na drugu stranu.
 — Razume se.
 — Kod onoga, dakle, kome su želje potekle prema nauci i za sličnim stvarima, sve je, mislim, upućeno samo na duševne radosti, a telesne naslade njega ne privlače ako je zaista pravi a ne samo nabedeni filozof.
 — Tako mora da bude.
 — Takav je čovek svakako umeren i ne žudi za novcem, jer više dolikuje nekom drugom nego njemu da teži za onim što je u vezi sa izdacima i težnjom za novcem.
 — Tako je.
 486 — Ako želiš da razlikuješ filozofsku od nefilozofske prirode onda moraš paziti još i na ovo.
 — Na šta?
 — Da ti ne ostane prikrivena poneka crta ropskog duha. Briga za sitnicu je u najvećoj suprotnosti sa dušom koja uvek teži za celinom i potpunosti, i za božjim i za ljudskim.
 — To je sasvim tačno.
 — A zar misliš da onaj veliki duh, onaj koji živi u posmatranju svih vremena i svega bića, može verovati da je ljudski život nešto veliko?
 — Ne može.
 b — Takav čovek, dakle, neće ni smrt smatrati za nešto strašno?
 — Neće.
 — Izgleda, dakle, da plašljiva i ropska priroda ne bi mogla imati udela u pravoj filozofiji?
 — Mislim da ne bi.
 — Hajdemo dalje! Da U bi sreden (kosmos) čovek koji nije ni gramžljiv, ni ropskog duha, ni hvalisavac, ni plašljivac mogao postati težak ili nepravičan?

— To bi bilo nemoguće.
 — Ako, dakle, želiš da ispitaš koja je duša filozofska a koja nije, moraćeš još od rane mladosti gledati da li je ona pravična i blaga, ili nepodnošljiva i surova.
 — Svakako.
 c — Mislim da nećeš ni ovo zanemariti.
 — Šta to?
 — Da li ona uči lako ili teško. Ili, možda, misliš da će neko onako kako treba voleti svoj posao ako ga obavlja s mukom i ako u njemu jedva nešto malo postigne?
 — Ne, toga neće biti.
 — A šta će biti ako neko ne zapamti ništa od onoga što nauči, jer je sasvim zaboravan! Zar takav čovek ne bi bio potpuna neznalica?
 — Kako da ne bi bio?
 — Ako se, dakle, bude uvek uzalud trudio, zar ti se ne čini da će na kraju morati doći do toga da mrzi sebe i takav posao?
 — Svakako će doći do toga.
 d — Prema tome, nikad nećemo zaboravnu dušu priznati za dovoljno filozofsku, nego ćemo tražiti da ona ima i dobro pamćenje.
 — Svakako.
 — I doista ne bismo mogli reći da sklonost neobrazovane (amousoi) i nedostojne (ashemon) prirode vodi nečem drugom osim nesrazmeri (ametria).
 — Sigurno.
 — Šta misliš? Da li je istina srodna nesrazmeri ili srazmeri (emmetria)?
 — Srazmeri.
 — Onda ćemo u dodatku ostalim našim zahtevima tražiti duh koji je po prirodi srazmeran (emmetros) i mio (eiiharis), kojeg će urođena sklonost lako voditi prema ideji svakog bića.
 — Sigurno.
 e — No možda ti se čini da neka od nabrojanih osobina nije nužna za dušu koja hoće da postigne potpuno i savršeno razumevanje bića, i da nabrojane osobine nisu kako treba usklađene jedna s drugom?
 487 — Ne, sve su one u najvećoj meri nužne.
 — Da li je moguće naći nekog ko bi kudio takvo poslovanje, koje ne bi mogao obavljati niko drugi osim onog ko bi po prirodi bio obdaren dobrim pamćenjem,

sposobnošću za dobro razumevanje i učenje, plemenitim karakterom, prijatnošću, prijateljstvom i srodnošću sa istinom, pravičnošću, hrabrošću i umerenošću?

— Čak ni Momos⁶ ne bi mogao tako nešto pokuditi — reče on.

— Zar onda ne bi državu poverio jedino takvim ljudima kad oni posle vaspitanja i odgovarajućeg doba starosti postanu za to sasvim sposobni?

b III. Tada Adeimant⁷ reče:

— O Sokrate, na ovo ti niko ne bi mogao staviti prigovor. Ali slušaooima se uvek tako dešava kad govoriš kao sada. Oni misle da ih ti, zato što nisu dovoljno uvežbani da pitaju i odgovaraju, kod svakog pitanja pomalo zavodiš, a kad se te sitnice skupe, onda se na kraju rasprave pojavi neka velika greška i protivnost onome što je pre toga rečeno i, kao što dobri igrači pri kocki najzad uhvate slabije igrače tako da ovi više ne mogu ni da maknu svoje figure, tako i oni misle da su u toj igri kockama zatvoreni tako da na kraju ne mogu više ništa da kažu u toj kocki koja se igra recima a ne kamenčićima. To ništa ne mari kad je u pitanju istina. Ali ja govorim u vezi sa sadašnjim slučajem. Neko bi ti zaista mogao reći kako nije u stanju da recima odgovori na svako tvoje pitanje, ali kako u stvari vidi da su mnogi od njih koji su počeli u mladosti da se bave filozofijom, i koji se njome nisu bavili samo da bi postigli obrazovanje, postali sasvim neobični, da ne kažem pokvareni ljudi, a da su najspособniji od njih, baveći se poslom koji ti hvališ, postali sasvim nekorisni za državu.⁸

Kad to čuh, rekoh.

— Misliš li da lažu oni koji tako govore?

— Ne znam — reče on — ali bih rado čuo tvoje mišljenje.

— Čućeš onda to da mi izgleda kako oni govore istinu.

e — Pa kako onda možeš tvrditi da se države neće osloboditi zala sve dok u njima ne zavladaju filozofi, kad smo se složili da su oni nekorisni za države?

— Postavljaš pitanje — rekoh — koje zahteva da mu se odgovori poređenjem.

— Ali, mislim da nije tvoj običaj da govoriš u poređenjima!⁹

488 IV. — Dobro — rekoh — pošto si me primorao da dam dokaz koji je tako težak, ti mi se još i rugaš. Čuj,

dakle, poređenje ne bi li još bolje uvideo koliko sam slab u tome. Odnos onih najspособnijih prema državi je tako težak da inače ne postoji nešto posebno što bi bilo tome slično, nego ako želimo da branimo ove ljude, onda moramo iz više stvari sastaviti jednu, kao što slikari slikaju jarca koji je ujedno i koza, i slična čudovišta. Zamisli da se na većem broju lađa, ili na jednoj, desi ovako nešto:

b vlasnik broda je veći i snažniji od svih drugih na lađi, ali je nagluv, i kratkovid, a njegovo znanje o pomorskim stvarima je isto tako oskudno. Mornari se svađaju oko toga ko će upravljati brodom, misleći da svaki mora upravljati. Niko od njih, međutim, nikad nije učio krmanošku veštinu, niti može kazati ko mu je u tome bio učitelj, ni vreme kada je učio, a osim toga tvrde da se ona uopšte ne može naučiti i spremni su da rastrgnu onog ko bi rekao da se to može.¹⁰ Oni neprestano navaljuju na brodovlasnika molbama i čine sve da bi im on prepustio krmu. Ako se ponekad desi da neko u tome uspe, onda ga drugi ubijaju ili izbacuju iz lađe."

c A kad im pođe za rukom da čestitog brodovlasnika savladaju bilo mandragorom, ili vinom, ili nekim drugim sredstvom, onda zagospodare brodom, raspolažu njime, piju i goste se, a

d plove onako kako se od takvih ljudi može i očekivati. Pored toga, svakog onog ko je bio okretan te im, kad je trebalo brodovlasnika ili nagovoriti ili primorati, pomogao da se dočepaju vlasti, hvale da je mornar i krmanoš i da se razume u pomorske stvari, a sve druge kore kao nesposobne. Pri tome ne znaju ni toliko da pravi krmanoš, ako zaista hoće da bude dobar upravljač broda, mora proučavati i vreme i godišnja doba, i nebo i zvezde, i vetrove

e i sve ono što spada u njegovu veštinu. Oni uopšte ne misle da su za izučavanje veštine krmarenja i raspoznavanja vremena, i pored svih veština, potrebna i sredstva da se do toga dođe. Kad bi se tako nešto desilo na brodovima, zar ti se ne čini da će na takvim lađama pravog krmanoša mornari nazivati zvezdočacem i brbljivcem i da će govoriti kako je on za njih neupotrebljiv?¹²

— Svakako — reče Adeimant.

— Mislim da razumeš šta hoću da kažem, i da nije potrebno da ti ovo poređenje tumačim da bi mogao videti kako ono liči na odnos država prema pravim filozofima.

— Svakako, razumem.

— Ako se, dakle, neko čudi što filozofi ne uživaju počasti u državi, onda mu najpre protumači smisao ove slike i pokušaj da ga ubediš kako bi bilo još mnogo čudnije kad bi oni uživali počasti.

b — Dobro, poučicu ga.

— I reci mu da govori istinu kad kaže da su najspособniji među filozofima mnogim ljudima sasvim nepotrebni. Ali krivica za tu njihovu neupotrebljivost pripisaće se onima koji ne umeju da ih upotrebe, dakle nesposobnim. Jer nije prirodno da krmanoš moli mornare da ih vodi, niti da „mudri idu na vrata bogataša”,¹³ a onaj ko je to rekao bio je lažljivac. A stvarno treba da bude ovako: ko je bolestan, pa bilo da je siromašan ili bogat,

c mora ići na vrata lekaru i svaki onaj kome je potrebno vodstvo treba da ide na vrata onog ko može da ga vodi, a ne da vladalac, ako on zaista nešto vredi, moli podanike za dozvolu da njima vlada. Tako i ti nećeš pogrešiti ako sadašnje političke vođe porediš sa mornarima koje smo maločas pomenuli, a one druge sa pravim krmanošima koje su oni nazivali suvišnim, brbljivim i zvezdočacima.

— Sasvim tačno.

— Zbog svega ovoga i u ovakvim prilikama nije, dakle, lako da taj najviši poziv hvale oni koji se bave nečim suprotnim. Ali najviše i najjače kleveću filozofiju baš oni koji tvrde da se njome bave; i na koje onaj ko kleveće filozofiju cilja kad tvrdi kako je najveći deo filozofa potpuno iskvaren i kako su ti najspособniji ljudi neupotrebljivi, čime si rekao istinu koju sam i ja potvrdio. Zar nije tako?

— Jeste.

V. — Tako smo, dakle, ispitali zašto sposobne ljude smatramo neupotrebljivim?

— Jesmo.

— Hoćeš li, onda, da posle ovoga vidimo i zašto se najveći deo ovih ljudi vremenom iskvari i da, ako je to moguće, dokažemo kako tome nikako nije kriva filozofija?

e — Hoću, svakako.

— Onda čujmo i govorimo dalje sećajući se onoga čime smo započeli kad smo utvrdili kakva treba da bude priroda savršenog čoveka.¹⁴ Njega je, ako se sećaš, najpre vodila istina, za kojom on svuda i na svaki način mora da ide, ako nije bukač i ako ima bilo kakve veze sa filozofijom.

490

180

— Zaista smo tako rekli.

— A zar već samo to nije sušta suprotnost mnenju koje danas ljudi imaju o njemu?

— Jeste.

— Zar onda, braneći ga, nećemo postupiti dobro ako kažemo da je onaj ko je željan znanja (philomathes), prirodno sklon da se bori za *ono što jest* (to on), a ne da ostaje pri onim mnogim pojedinim stvarima za koje se samo pomišlja da jesu? Reći ćemo da on ne ostaje pri tome, nego ide napred, ne slabeći svoj napor i ne odbacujući svoju žudnju (eros), sve dok prirodu onog, što svaka stvar po sebi jest, svojom dušom ne shvati i u njoj kao takvoj sudeluje kao u onom što je njoj srodno. Postižući tako bliskost i združenost sa *stvarnim bićem* (to on ontos), istovremeno postiže da se rodi um (nous) i istina, dospeva do saznanja, istinskog življenja i uzdizanja, pa će tek tada njegov bol prestati, nikako pre.¹⁵

— To bi doista bila odbrana koja najviše odgovara samoj stvari — reče on.

— Ali kako? Da li on treba da voli laž, ili naprotiv, da je mrzi?

c — Da je mrzi.

— Ako predvodi istina, mislim da nećemo reći kako nju prati skup poroka.

— Kako bismo to mogli reći?

— Naprotiv, prati je zdrava i pravična ćud, kojoj se pridružilo i samosavlađivanje ili umerenost.

— Tako je — odgovori on.

— A zašto da opet iz početka postavljamo sve ostale vrline filozofa! Ti se svakako sećaš da njima pripadaju hrabrost, velikodušnost, sposobnost učenja, pamćenje. Tu si me prekinuo¹⁶ i rekao da se sa ovim svako mora složiti, ali da će, ako se ne pridržava samo reci, nego posmatra ljude o kojima je govor, ipak morati reći kako među njima vidi i neke koji su neupotrebljivi, a vrlo mnogo sasvim pokvarenih. Zatim smo, tražeći razlog toj kleveti, došli do ovog pitanja zašto su mnogi ljudi koji se bave filozofijom rđavi. Zato smo ponovo uzeli u pretres prirodu pravih filozofa i odredili je, jer je to bilo potrebno.

e — Tako je — reče on.

VI. — Sada moramo razmotriti zašto u najvećem broju slučajeva ljudi sa takvim prirodnim sposobnostima propadaju, i zašto samo jedna manjina, koju onda ne zovu pokvarenom nego samo suvišnom, može da tome

181

- 491 umakne. Posle toga moramo videti kako podražavaju osobine filozofa drugi ljudi koji se, premda im to ne doli-kuje i premda tome nisu dorasli, guraju u njihov visoki poziv. Oni često greše i zbog njih je filozofija, kako si ti pomenuo, svuda i kod svih ljudi na rđavom glasu.
- Kako to misliš da oni propadaju?
- Pokušaću da ti to objasnim — rekoh — ako samo budem mogao. Mislim da će se svi složiti sa nama u tome da je takva priroda koja ima sve uslove, koje smo sada postavili, da bude potpuno filozofska, veoma retka kod ljudi i da je nesvakodnevna. Zar ti ne misliš tako?
- b — Svakako.
- A sad pogledaj kakve sve i kolike opasnosti prete ovom malom broju ljudi.
- Koje su te opasnosti?
- Najčudnije je to što i svaka od onih sposobnosti koju smo kod takve jedne prirode hvalili, može pokvariti dušu (koja tu sposobnost ima) i odvući je od filozofije. Tu mislim na hrabrost i samosavlađivanje ili ume-
renost i na ostale vrline koje smo pomenuli.
- c — To je doista čudno — reče on.
- Štaviše— nastavih ja — osim ovoga, kvare i odvlače i sva takozvana dobra: lepota, bogatstvo, telesna snaga, uticajna rodbina u državi i sve što sa tim ima veze. Ti otprilike već znaš na šta ja ciljам.
- Znam — reče on — ali bih voleo da saznam još tačnije to što ti kažeš.
- Onda posmatraj stvari u celini i biće ti jasno, a neće ti izgledati neobično ono što sam ranije o tome govorio.
- d — Kako to misliš?
- Mi znamo — rekoh — da svako seme ili zame-
tak, bilo da je od biljaka ili od životinja, ukoliko je jače utoliko više zaostaje, ako nema odgovarajuću hranu, vreme i mesto. Zlo se više suprotstavlja dobru nego onome što više nije dobro.
- Svakako.
- Mislim da je sasvim razumljivo kako najplemenitija priroda teže podnosi hranu koja joj ne odgovara, nego što je to slučaj sa prostijom.
- Tako je.
- e — Onda ćemo, o Adeimante, i za duše reći da najplemenitije od njih postaju naročito rđave ako prime rđavo vaspitanje. Ili ti možda misliš da velika zločina

i krajnja pokvarenost dolaze od proste, a ne od bogate ali vaspitanjem pokvarene prirode, jer slaba priroda nikada ne može stvoriti nešto veliko ni u dobru ni u zlu.

- U pravu si.
- 492 — Zato mislim da će se priroda koju smo pripisali filozofu morati razviti i dostići svaku vrlinu, samo ako dobije prikladno obrazovanje. Ako, pak, nije posejana ili zasađena i ako se ne gaji na pravom tlu, razviće se u pravu suprotnost, ako joj slučajno ne pomogne neko bo-
žanstvo. Ili se i ti slažeš sa mnogima, koji misle da su neke mladiće pokvarili sofisti, i da ih kvare nekoliko njih, privatnih ljudi? I o tome treba govoriti. A zar oni koji to govore nisu najveći sofisti, koji znaju da sve, i mlade i stare, i ljude i žene vaspitaju onako kako žele i da od njih naprave ono što žele?¹⁷
- b — A kada to čine?
- Kad sede zajedno sakupljeni u velikim gomilama, u narodnim skupštinama, u sudnicama, u pozorištu ili taboru ili na drugim zajedničkim sastancima i uz veliku larmu sad kude ono što se kaže ili učini, sad opet preterano hvale jedno ili drugo, uz viku i pljeskanje tako da još stene i mesto na kojem sede odjekuju i dvostruko pojačavaju i kuđenje i hvaljenje. Šta misliš kako je tada mladom čoveku? Kakvo treba da bude vaspitanje svakog pojednog od njih da bi se moglo odupreti talasu kuđenja ili odobravanja da ga ne odnese i da ga ne otplavi reka onamo kud teče, i tako da svaki od njih ne kaže, kao i ovi, za istu stvar da je lepa ili ružna, da ne radi to isto što i oni, i da ne bude isti kao što su oni?¹⁸
- c — Tako mora da bude, o Sokrate?
- d VII. — A ipak — rekoh — ono najjače „mora“ još nismo pomenuli.
- Koje? — upita on.
- Ono koje ovakvi vaspitači i sofisti čine delom ako reč nije dovoljna. Ili ti možda ne znaš da onoga ko ih ne sluša kažnjavaju gubitkom građanskih prava, ili novčano, ili smrću?¹⁹
- Još kako dobro to znam!
- Pa šta misliš? Koji sofist, ili kakvi govori pojedinaca bi se mogli boriti protiv ovih?
- e — Nikakvi — mislim.
- Tmaš pravo — rekoh — a i sam pokušaj bi bio velika glupost. Jer niti se danas dešava niti se ikad de-

493 silo, a neće se ni desiti, prijatelju, da njih pobedi čovek drugojačijeg karaktera, nego ko je vaspitan na način suprotan ovome koji. ovi ljudi traže, a božanstvo ćemo, kako kaže poslovice, izdvojiti iz našeg govora.²⁰ Treba, naime, dobro znati: šta je to što se u sadašnjem stanju država još održalo i još postoji, kako to treba da bude, i onda ćeš s pravom reći da je sve to sačuvao bog.

— Tako i ja mislim.

— A pored toga — rekoh — treba da veruješ još i ovo.

— Šta?

— Da niko od onih pojedinaca, koji poučavaju za novac i koje oni²¹ nazivaju sofistima i smatraju za svoje takmace, ne uče ništa drugo nego ono što misli svetina koja to mišljenje ispoljava na svojim skupovima, i da to smatraju mudročću.²² To je kao kad bi neko hteo da odgoji veliku i jaku zver,²³ pa bi proučavao njene čudi i

b strasti, kako joj treba prići, kako je dodirnuti kad je najviše divlja a kako kad je najpitomija i zašto je takva, pa bi naučio i njene glasove i glasove kojima je neko drugi, ako ih zna, može pripitomiti ili t-azbesneti. I kad sve to, u društvu sa njom i tokom vremena, nauči, onda to nazove mudročću, stvori od toga neki sistem i postane učitelj, ne znajući stvarno ništa o tome šta je u ovim

c mišljenjima ili strastima lepo ili ružno, dobro ili zlo, pravično ili nepravično, pa svemu tome daje imena prema mnenjima one velike životinje, nazivajući dobrim ono što nju raduje, a zlim ono što nju ljuti. Nemajući nikakvog drugog merila za to, on će ono što se nameće kao potrebno nazvati pravičnim i lepim, budući da nikada nije zapazio kako je velika razlika u prirodi između onoga što je potrebno i onoga što je dobro, te budući nesposoban da to i drugima pokaže. Zar se tebi, tako ti Ževsa, takav čovek ne čini čudnim vaspitačem?

— Naravno — reče on.

d — A zar misliš da se čovek koji smatra da je mudrost paziti na čudi i strasti velike i raznolike gomile, na ono što se njoj dopada a šta ne, pa bilo da je u pitanju slikarstvo, muzika ili politika, razlikuje od ovoga? Jer, ako čovek koji se upušta sa takvim ljudima preda neku svoju pesničku tvorevinu ili kakvo umetničko ili političko delo da ga oni prosuđuju, i tako dopusti svetini da više nego što je to potrebno zagospodari njime, on zapada u takozvano Diomedovo primoravanje.²⁴ tj. mora da radi

ono što ta svetina hoće. A da li si ikada čuo neko opravdanje za to koje ne bi bilo smešno, a koje bi tvrdilo da je to zaista dobro i lepo?

e — Mislim da ga nikad neću ni čuti — odgovori ovaj.

494 VIII. — Razmisli o svemu tome i seti se još i ovoga: da li će svetina moći primiti i shvatiti samu lepotu, a ne mnoge lepe stvari, ili bilo koju stvar po sebi, a ne mnoge pojedine stvari?

— Nikako neće moći.

— Znači da je nemoguće da svetina bude ljubitelj mudrosti?

— Nemoguće je.

— I da oni koji se bave filozofijom moraju trpeti njene prekore?

— Moraju.

— I isto tako prekore onih pojedinaca sofista koji se druže sa svetinom i žele da joj se dopadnu?

— Očigledno.

b — Pa gde onda, u takvim uslovima, vidiš mogućnost^s da se filozofska priroda spase, da ostane verna svome pozivu i da postigne svoj cilj? Ali razmišljaj u vezi sa prethodnim recima, jer smo se već složili u tome da toj prirodi pripadaju i sposobnost učenja i pamćenje, hrabrost i velikodušnost.

— Da.

— Je li onda istina da će ovakav čovek još kao dete biti prvi među svima, naročito još ako mu je i telo isto rođeno kao i duša?

— Jeste.

— Mislim da će, kad on odraste, i rođaci i građani hteti da ga upotrebe za svoje poslove.

— Kako da ne?

c — Oni će ga, dakle, pokorno moliti i poštovaće ga, jer će već unapred računati i laskati njegovoj budućoj moći.

— Tako se često i dešava.

— Pa šta misliš — zapitah ga ja — hoće li se takav čovek među takvim ljudima truditi da radi nešto naročito, pogotovo ako je slučajno pripadnik neke velike države i u njoj bogat i plemenita roda, a uz to i lep i visok? Neće li ga prazne želje potpuno obuzeti i neće li smatrati da je dovoljno sposoban da upravlja i poslovima Helena i poslovima varvara? I neće li ispunjen svojim stavom i

- d praznom ohološću i uobraženjem bez uma samoga sebe uzdići visoko?
 — Razume se da hoće.
 — Pretpostavimo sada da takvom čoveku neko mirno pristupi i kaže mu istinu da u njemu nema uma, iako mu je um veoma potreban, te da ga može steći samo ako mu bude služio kao rob, misliš li da će ovome — budući da je već prisvojio toliko rđavog — biti lako da to čuje?
 — Mnogo bi toga bilo potrebno — reče on.
 — No ako se ipak nađe jedan koji bi se, zbog svoje prirodne obdarenosti i sklonosti da poslušati reči valjanog saveta, dao nagovoriti da pristupi filozofiji, šta misliš, šta će uraditi oni koji će pomisliti da su time izgubili koristi koje su imali od druženja s njim? Neće li oni i rećima i delom učiniti sve da on taj savet ne poslušati? I zar se neće istovremeno ustremiti na savetnika i nastojati da ga onemoguće svim sredstvima, privatnim intrigama i javnim sudskim progonima?
- 495 — Oni će to sigurno uraditi.
 — Je li onda moguće da takav čovek filozofira?
 — Uopšte nije moguće.
 IX. — Sada, dakle, vidiš da smo imali puno pravo kad smo rekli da su i same osobine filozofove prirode na neki način krive ako on otpadne od svog pravog poziva i ako dobije rđav odgoj, a potom krivac su i takozvana dobra: bogatstvo i slične potrebe.
 — Zaista smo imali puno pravo.
 — To su, dakle, dragi moj, opasnosti i uzroci pro- padanja koji pogađaju najbolju prirodu, onu koja je stvorena za najviše zadatke. A takva priroda je i inače, kako smo rekli, retka. Od ovakvih ljudi postaju oni zločinci koji čine najveća zla i državama i pojedincima, a čine i dobročinstva, ako ih neko povede takvim putem. Sićušna priroda, međutim, nikad ne stvara nešto veliko, ni velikog pojedinca, ni veliku državu.
 — To je savršena istina.
 — Ako, dakle, od filozofije otpadnu ljudi kojima ona najviše dolikuje, i ako je oni ostave usamljenu i bez pristalica, onda će oni sami živeti životom nedostojnim i lažnim, a filozofiji će kao udovici i onome ko je bez rođaka prići drugi, nedostojni nje, okaljaće je, izneti na rđav glas, grditi i prekorevati i biće tako kao što ti ka-
- c

žem: da od ljudi koji se njome bave, jedni ne vrede ništa, a drugi samo donose mnoga zla.

- Tako se i govori, zaista.
 — I s pravom se tako govori — rekoh. — Kad drugi čovečuljci vide da je ovo mesto prazno a puno lepih reći i visokih počasti, onda oni, kao zatvorenici koji trče iz
 d zatvora u hramove, pojure radosno sa svojih poslova ka filozofiji, i to čine naročito oni koji su u svojoj veštini najbolji. Jer filozofija ipak, iako se sa njom sve to dešava, sadrži više dostojanstva nego sve ostale veštine, a za tim dostojanstvom teže mnogi ljudi nesavršene prirode; njima su njihove veštine i bavljenje grubim poslovima upo-
 e pastili tela i slomili im dušu, a niski poslovi su ih pot- puno istrošili. Nije li to neminovno?
 — Svakako.
 — Zar ti misliš — nastavih ja — da oni izgledaju drukčije nego ćelav i malog rasta kovač, koji je zaradio novac i koji je nedavno oslobođen iz zatvora, pa se oku- pao u kupatilu, obukao novo odelo, spremio se kao mla- doženja i pošao da se venča s kćeri svoga gospodara zato što je ona siromašna i usamljena?
 496 — Nema baš mnogo razlike među njima — odgo- vori on.
 — Šta će onda ovi ljudi radati? Zar neće kopilad i slabu decu?
 — Sigurno.
 — Hajdemo dalje. Šta ćemo reći ako se filozofiji približe i venčaju se sa njom ljudi nedostojni obrazo- vanja? Kakve će misli i mnjenja oni roditi? Zar to neće biti ono što zaista treba nazvati sofizmom, što nije isprav- no i nema nikakve veze s pravim razumevanjem?
 — Biće tako, zaista.
 X. — Preostao je, dakle, sasvim mali broj ljudi,
 b Adeimante, koji su dostojni da se družu s filozofijom; to su ili one naravi koje su plemenita roda i dobro vaspisane, koje je pogodila neprilika progona, pa su po svojoj prirodi ostali verni filozofiji, jer tamo nije bilo onih koji bi ih mogli iskvariti; ili se moglo desiti da se u nekoj maloj državi rodi neka velika duša, koja s visine i sa prezrenjem gleda na političke stvari; a retko bi kad prišao filozofiji kakav čestit čovek iz drugog umenja, koje bi opravdano prezreo. Nekoga bi pak mogla u tome spre-
 c čiti uzda koja je sprečila našeg družbenika Teaga²⁵; jer, u njega je sve bilo udešeno tako da ga odvrati od filozo-

fije, ali ga je njegovo bolešljivo telo nagonilo da se mane politike i da se vraća filozofiji. O sebi samom, o demon-
skom znamenju koje sam primao, ne treba da govorim; jer, mislim, da se tako nešto događalo ili tek ponekom ili nikome.²⁶ A oni koji su pripadali tom malom broju i oku-
sili kako je prijatno i blaženo posedovati filozofiju, do-
speli su do valjanog uviđanja mahnitosti svetine, te shva-
tili da niko ništa ne radi zdravo u poslovima države i da
d nema saveznika s kojim bi iko mogao ići pravdi u pomoć,
i time osigurati i sopstveni spas. Staviše, oni liče na
čoveka koji je upao među divlje zveri, pa budući da neće
zajedno s njima da čini nepravdu, a nije u stanju da se
tim divljim zverima sam odupre, propada i postaje su-
višan i sebi i ostalima još pre nego što je koristio bilo
državi, bilo svojim prijateljima. A onaj ko je o svemu
tome dobro razmislio, pa živi u miru i radi svoj posao,
postupa kao čovek koji kad vetar uzvitla prašinu i oblake
staje ispod nekog malog zida; on posmatra kako se drugi
nezakonito zasićuju, zadovoljan je ako ovaj život može
e da proživi nekako neokaljan nepravdom i bezbožnim de-
lima, a kad dođe vreme da ga napusti,²⁷ on kreće na put
s lepom nadom, radostan i raspoložen.

497 — Ali on, u tom slučaju, odlazi postigavši stvar koja
nije najmanja.
— A ni najveća — rekoh — i to samo zato što nije
našao uzornu državu. U jednoj uzornoj državi bi i on
sam više napredovao i svojim bi blagostanjem doprineo
blagostanju zajednice.
XI. — Ako nemaš ništa više da dodaš, mislim da
smo o tome zašto je filozofija stekla rđav glas i da ga je
stekla nepravično dosta govorili.
— Nemam šta da dodam tome — reče on. — Ali
koja od sadašnjih država, po tvome mišljenju, odgovara
filozofiji?
b — Nijedna — odgovorih. — Štaviše, ja i zameram
to što nijedno od sadašnjih uređenja nije dostojno filo-
zofskoj prirodi. Stoga se ona i okreće i menja, i, kao što
seme posejano u zemlju koja mu ne odgovara gubi svoju
snagu i teži da se prilagodi uslovima u toj zemlji, i tako
gubi svoju moć i menja svoj karakter. A ako pronađe naj-
bolju državu kao što je i ona sama najbolja, onda će po-
kazati da je zaista božanska, a da su ostale kako po
c prirodi tako i u poslovima ljudske. Jasno je da ćeš posle
svega zapitati koje je to državno uređenje.

— Nisi pogodio — reče on. — Nisam hteo da pitam
to, nego da li je to ona država koju smo mi, gradeći je,
opisali, ili neka druga.
— Nikakva druga — rekoh — nego upravo ova.
I rekli smo još tada kako u državi uvek mora postojati
neki uzor, onaj isti koji je provejavao i tobom kad si kao
d zakonodavac izdavao zakone.
— To smo rekli, naravno.
— Ali iz straha od vaših prigovora nismo to do-
voljno objasnili — rekoh — jer ste govorili kako je ovo
dokazivanje dugo i teško. A ono što nam još predstoji,
nije baš tako lako preći.
— Pa šta je to?
— To je način na koji se država zanima sa filozo-
fijom da ne bi propala. Sve što je veliko, nestalno je i
još se kaže: što je lepo, to je zaista i teško.
e — Ali dok to ne postane jasno, ne treba da zavr-
šimo svoje dokazivanje.
— Ne zato što, možda, nemam volje, nego zato što
ne mogu. A da sam spreman to ćeš odmah videti. Gledaj
kako spremno i hlabro želim da govorim: država treba
da se bavi filozofijom na način suprotan dosadašnjem.
— Kako to?
— Sada su — rekoh — oni što se filozofijom bave
498 mladići, upravo izašli iz dečastva, koji u onom međuvre-
menu, dok se još nisu počeli baviti vođenjem domaćin-
stva i sticanjem novca, pristupaju njenom najtežem delu
— najtežim delom zovem ono o govorima²⁸ — pa se ubrzo
i od toga udaljuju, misleći da su od sebe načinili najviše
filozofe. Kasnije, ako ih ko pozove da slušaju rasprave
drugih, oni već to uzimaju za veliku stvar, jer se, pored
ostalog, i time bave. A kad ostare, njihovo se svetio s ma-
lim izuzecima, gasi — i to potpunije od Heraklitovog
b sunca,²⁹ koje se inače uvek ponovo pali.
— A kako bi trebalo da bude? — zapita on.
— Sasvim suprotno tome: dok su mladići i dečaci,
treba da stiču ono obrazovanje koje odgovara mladićima
i dečacima, tj. da se kako treba brinu o svom telu dok
ovo raste i postaje muževno, jer će tako steći osnovu za
filozofiju. Kad se već odmakne u godinama, kad duša
počne da stiče svoju zrelost, tada se treba više posvetiti
c njenim vežbanjima. A kad počnu da gube snagu, te po-
stanu neaktivni u političkim i vojnim dužnostima, tada
se tek za njih otvara široko polje znanja kojem se mogu

posvetiti ne radeći ništa dingo, osim uzgredno — ukoliko, razume se, hoće da žive srećno i da, posle smrti, život koji su proživeli nastave dostojnom sudbinom na onom svetu.

XII. — Ti zaista govoriš spremno, o Sokrate — reče on — ali ja mislim da će mnogi od slušalaca, počev od Trasimaha, istupiti protiv tebe još spremnije jer ti ne veruju.

d — Nemoj zavađati nas dvojicu, mene i Trasimaha, jer smo se tek sprijateljili, a ni ranije nismo bili neprijatelji. Nećemo propustiti nijedan pokušaj da i njega i ostale ili ubedimo, ili im pružimo nešto što će im biti od koristi za onaj život kad se budu ponovo rodili³⁰ i ponovo se namerili na takve razgovore.

— Govoriš zaista o nekom kratkom vremenu!

c — Ništa to nije u poređenju sa celokupnim vremenom (večnošću). A to što se mnogi ne daju ubediti našim recima, nije nikakvo čudo. Oni još nikada nisu videli da se obistinilo ono o čemu sad govorimo, nego su samo čuli nekoliko fraza koje su na veštački način dovedene u sklad, ali se, međutim, u stvarnosti nisu obistinile, tj. oni nikad nisu videli ni jednog čoveka ni više njih koji bi i 499 delom i recima bio sušto i savršeno oličenje vrline, a koji bi vladao u nekoj drugoj takvoj državi. Ili možda misliš da jesu?

— Ne, nikako.

— Pa nisu dovoljno slušali ni lepe i slobodne reci, najbolji moj prijatelju, dakle one koje ozbiljno i sa svim naporima traže istinu radi saznanja. Naprotiv, slušali su samo uglađene i erističke rasprave koje i na sudu i na privatnim skupovima teže samo za spoljnim utiskom i prepirkom.

— Nisu — reče on.

b — Zbog toga, dakle, i zato što smo to predviđali, mi snio sa strahom, doduše, ali prisiljeni istinom rekli³¹ da nijedna država, nijedno uređenje i isto tako nijedan čovek neće biti savršen dok ti malobrojni nepokvareni filozofi koje sad nazivaju neupotrebljivim, želeli oni to ili ne, ne budu nekako sudbinom prinuđeni da se pobrinu o državi i da joj posluže, ili dok istinska ljubav prema c pravoj filozofiji kao kakav božanski dah ne obuzme sinove onih koji sada vladaju i kraljuju,³² ili same vladare. A ja ne vidim zašto jedan ili oba ova slučaja ne bi bila

moguća. Inače bi nam se s pravom podsmevali da se bavimo samo pobožnim željama. Zar nije tako?

— Tako je.

d — Ako su, dakle, oni koji vrhune u filozofiji bili, u beskrajno dalekoj prošlosti, nekom nužnošću navedeni na to da se o državi brinu, ili to i sada čine u nekom varvarskom kraju, daleko izvan našeg pogleda, ili se to mora kasnije dogoditi — onda smo spremni da se govorom (to logo) borimo za to da državno uređenje koje smo opisali postoji, ili da je postojalo, ili da će postojati, kada ta Muza³³ državom ovlada. Doista nije nemoguće da se tako nešto dogodi, niti mi o nemogućem govorimo, iako smo saglasni u tome da je to teško.

— I meni se tako čini — reče on.

— Hoćeš li time da kažeš kako mnogima ne izgleda tako? — zapitah ja.

— Možda — odgovori on.

e — O, blaženi čoveče — rekoh — nemoj da tako optužuješ mnoge ljude. Ako se sa njima ne budeš svađao, nego ih budeš savetovao, ako težnju za znanjem budeš branio od kleveta i ako budeš ukazivao na one koje ti nazivaš filozofima, ako budeš odredio njihovu prirodu i njihov posao da ne bi ljudi mislili kako ti govoriš o onim filozofima na koje oni misle, onda će oni steći drukčije mišljenje. Ili, možda, misliš da će oni i pored toga ostati pri svome pogrešnom shvatanju i da će ga i dalje iskazivati? Zar misliš da se neko svađa sa čovekom koji nije svađalica, ili da zavidi čoveku koji sam nije zavidljiv i koji je bez zlobe i blag? Ja ću te preteći u odgovoru i reći ću da se tako teška priroda možda i može naći u malobrojnih, ali ne i u većine.

— I ja tako mislim.

b — Pa onda isto tako misliš i to da su tome što je veliki broj ljudi tako neraspoložen prema filozofiji krivi oni koji su nepozvani spolja jurnuli u nju i koji je sada u svojoj mržnji kleveću i neprestano govore o ljudima ono što filozofima ni najmanje ne dolikuje.

— Sasvim tako.

ζ XIII. — Onaj ko je svoj duh zaista upravio prema onome što stvarno jest, nema vremena, o Adeimante, da spušta svoj pogled na ljudske stvari, da se bori sa njima i da se ispunjava zavišću i mržnjom, nego gleda i posmatra uređene stvari koje uvek ostaju iste, u kojima nema međusobnog pričinjavanja niti podnošenja nepravde, nego u

- kojima vladaju samo red i razložnost (logos). To on podražava i sa tim se izjednačuje što najviše može. Ili možda misliš da se čovek može oduševljeno baviti nečim a da ga ne podražava?
- To je nemoguće.
- d i uređeno, postaje i sam uređen i božanski, ukoliko je to čoveku moguće. A kleveta ima svugde mnogo.
- Svakako.
- Pa misliš li ti da će on građane rđavo učiti ume-
renosti ili samosavlađivanju, i pravičnosti, i vrlinama uopšte ako bude prinuđen da ne služi samo svome ličnom usavršavanju nego da se posveti i ostalim ljudima i da im, i pojedincu i celini, predaje svoje saznanje?
- Ne mislim.
- e da li će se onda ljutiti na filozofe i zar nam neće verovati kad budemo govorili kako država ni na koji drugi način ne bi mogla biti srećna, osim kad bi je, ugledajući se na božanstvo, nacrtali slikari?
- 501 — Ako to bude osetila — odgovori on — onda se neće ljutiti. Ali kako ti zamišljaš to slikanje države?
- Uzeli bi državu i ljudske naravi kao daščice za pisanje, pa bi ove najpre očistili, što nimalo nije lako. Po tome bi se oni, kao što već znaš, razlikovali od drugih reformatora. Jer, oni se ne bi hteli baviti ni pojedincem ni državom, niti bi ijedan zakon napisali pre nego što državu prime kao čistu, ili je sami takvom učine.
- I bili bi u pravu — reče.
- Pa bi onda posle toga ucrtali shemu (to schema) državnog uređenja?
- Dakako.
- b — A radeći to, oni će, mislim, neprestano gledati na dve strane; na ono što je po prirodi pravično i lepo, razborito i tome slično, s jedne, i, s druge strane, na one osobine koje ljudi već imaju, pa će to spajati i mešati i stvoriti nešto slično čoveku, i pridržavaće se onoga za šta je Homer rekao da je u ljudima slično i jednako sa bogovima.³⁴
- Tako je.
- Pri tom bi nešto izbrisali, a nešto opet uneli u sliku, dok ne bi, ukoliko je to moguće, načinili ljudsku narav takvom da bude bogovima draga.
- c — Pa tako bi nastala najlepša slika!
- Da li ćemo one za koje si kazao da svim silama idu protiv naš moći nekako ubediti da je taj slikar državnog uređenja³⁵ onaj filozof koga smo ranije pred njim hvalili? Da je to onaj zbog koga su se ljutili na nas što smo mu poverili državu! I hoće li se oni ublažiti kad budu to čuli?
- Ako su u stanju da sami sebe savladaju, onda će suditi mnogo blaže.
- d — A kako bi se mogli tome suprotstaviti? Hoće li onda poricati da su filozofi ljubitelji *onoga što jeste* i istine?
- To bi doista bilo čudno — reče on.
- Ili će reći da njihova priroda, koju smo opisali, nije srodna s najboljim?
- I to ne.
- Pa šta onda? Zar ako je to uopšte nekome dato, neće baš ova priroda postati savršeno dobra i filozofska kad bude dobila odgovarajuće polje rada? Ili ćemo to možda pre moći reći za one prirode koje smo isključili?
- e — Nikako.
- Hoće li se oni ljutiti ako kažemo da ni za državu ni za građane neće prestati zlo dokle god vlast u državi ne uzmu u svoje ruke filozofi, i da pre toga neće ni sama država moći da postoji onako kako je mi zamišljamo?
- Možda neće tako mnogo.
- Hećeš li mesto toga: „neće tako mnogo“ da kažemo da smo ih potpuno smirili i ubedili. Oni će se složiti sa nama, ako ne iz nekog drugog razloga, a ono zato što će ih biti stid.
- 502 — To svakako — reče on.
- XIV. — Neka, dakle, jedni budu ubedeni — rekoh — a drugi neće se prepiru oko toga da li će potomci kraljeva i vladalaca po prirodi biti filozofi.
- Niko se neće prepirati.
- Može li neko, reći, ako takvi uopšte postanu, da ti potomci moraju bezuslovno propasti? Mi i sami priznajemo da je njima teško da se sačuvaju. Ali, može li neko da tvrdi kako se za sve vreme i od svih njih neće nijedan sačuvati?
- b

— Ko bi to mogao tvrditi?
— Kad bi taj jedan imao u rukama poslušnu državu, bio bi — rekoh — i on sam dovoljan da ispuni sve ono što sad izgleda neverovatno.

— Tako je, i sam bi bio dovoljan.

— Jer kad bi on kao vladalac uveo zakone i uredio život građana onako kako smo rekli, onda bi svakako i sami građani hteli tako da rade — rekoh.

— Svakako.

— A da li bi bilo čudno i nemoguće da i drugi ljudi misle tako kao mi?

c — Mislim da ne bi.

— A da bi to kad bi se obistinilo bilo najbolje, to smo, mislim, već dovoljno objasnili?

— Zaista dovoljno.

— Zaključak, prema tome, glasi: za zakonodavstvo je najbolje to što smo rekli, ako samo može da se obistini; ono se, doduše, teško ostvaruje, ali zato ipak nije nemoguće.

— Da, to je zaključak.

XV. — Pošto smo najzad s mukom došli do toga, moramo reći i ono ostalo: kako, pomoću kojeg znanja i kakvim zanimanjima će ljudi postati spasioci države,³⁶
d i u koje doba starosti imaju da se bave ovim ili onim predmetom?

— To svakako moramo pretresti.

— Ništa mi — rekoh — nije pomoglo što sam ranije bio ostavio po strani tešku raspravu o posedovanju žena i rađanju dece i postavljanju vladalaca, jer sam dobro znao kako je teško o tome postići savršenu istinu;
e no sada ništa manje nismo prisiljeni da o tome raspravljamo. Što se tiče pitanja o ženama i deci, njega smo već
503 dovršili; a o vladaocima moramo raspravljati kao da smo na početku. Rekli smo već, ako se sećaš, da se oni kad ih i u uživanju i u patnjama stavljamo na probu, moraju pokazati kao prijatelji države, i da pri tom nikada, ni u tegobama, ni u strahu ili bilo kakvom potresu ne smeju izneveriti svoje principe. Onoga koji to ne bi mogao, trebalo bi izdvojiti, a onoga koji bi iz svega toga izišao čist, kao u vatri isprobano zlato, trebalo bi postaviti za vladara i dati mu počasti i nagrade i u životu i posle smrti. Tako smo nešto, otprilike, kazali kad je razgovor skrenuo
b i izgubio se, bojeći se da dodirne pitanje koje nam predstoji.

— Istinu govoriš — reče on. — Sećam se.

— Onda sam se, o prijatelju, plašio da kažem to što se sada usuđujem reći. A sada neka bude to hrabro rečeno da najtemeljnije filozofe treba postaviti za čuvare.

— Pa onda, recimo!

— Ali misli i na to da će njih sigurno biti malo. Osobine koje oni moraju imati obično se vrlo retko nalaze ujedinjene u jednom čoveku, a najčešće se javljaju pojedinačno.

c — Kako to?

— Znaš da ljudi obično nisu istovremeno sposobni da i brzo nauče, i imaju dobro pamćenje, i da su oštroumni i bistri i da poseduju sve što još ovamo spada, i da budu plemeniti i velikodušni kako bi umereno i u miru i stalnosti mogli živeti, nego da takve obično strast goni ovamo i onamo, i da ih svaka postojanost napušta.

— Istinu govoriš.

d — Čvrsti i stalni karakteri, međutim, oni u koje možemo imati poverenja, i koji u ratu nisu podložni nikakvom strahu, nisu ni za učenje. Oni su nepokretni kao da su se ukočili, ne mogu se ničemu naučiti, a ako treba umom da rade, onda samo spavaju i zevaju.

— Tako je.

— A mi kažemo da obostrano moraju biti savršeni ili im inače nećemo smeti dati ni najbrižljivije vaspitanje, ni počasti, ni vladu.

— Tačno.

— Zar ne misliš da će se to teško postići?

— Kako da ne?

e — Treba ih, dakle, staviti na najteže iskušenje i u naporima i u strahu i u nasladama o kojima smo govorili, i u svemu onome što smo onda propustili da pomenemo, pa sad to činimo; moramo ih vežbati u mnogim naukama i motriti da li će njihova priroda biti sposobna
504 da primi najviša znanja ili će klonuti duhom, kao što klonu borci na megdanu.

— Treba paziti na to — odgovori on. — Ali koje nauke ti nazivaš najvišim?

XVI. — Valjda se sećaš — rekoh — da smo razlikovali tri forme duše. I da smo iz toga zaključili šta je pravičnost, umerenost ili samosavlađivanje, hrabrost i mudrost.

— Kad se toga ne bih sećao, ne bih zasluživao da slušam dalje raspravljanje.

— A sećaš li se i onoga što je pre toga rečeno.

— Čega?

b — Rekli smo da postoji drugi put, i to zaobilazniji, da bi se sve to sasvim dobro shvatilo, ali da bi se dokazi mogli nadovezati na ranije raspravljanje. Vi ste tada rekli da je to dovoljno, i tako je ovo, kako mi se čini, ostalo nedovoljno jasno; ali ako je vama to bilo, onda samo recite.

— Meni se činilo da je to bilo besprekorno, a i ostalima je tako izgledalo.

c — Ali, dragi moj — nastavih ja — ako kod ovakvih stvari mera samo malo izostaje iza istine, onda to nikako nije besprekorno, jer ono što je nepotpuno i nije nikakva mera. Ponekim ljudima, međutim, i to neki put izgleda dovoljno i čini mi se da nikakvo tačnije ispitivanje nije ni potrebno.

— Mnogi misle tako, ali to je zato što su lakomisljeni.

— Ali čuvar države i zakona nikad ne srne doći u takvo stanje — rekoh ja.

— Razume se da ne sme.

— Ovakav čovek mora ići dužim putem, prijatelju,

d i ne sme se manje baviti naukama nego telesnim vežbama. Inače, kao što smo sad rekli, nikad neće ovladati najvišom naukom, jedinom koja mu dolikuje.

— Pa zar ovo nije najviša nauka? Zar postoji nešto što je više od pravičnosti i vrlina koje smo pomenuli?

— Postoji — rekoh — ali mi to ne smemo samo ovlaš ocrtati, niti smemo propustiti da tu sliku u potpunosti izradimo. Zar ne bi bilo smešno kad bismo kod drugih, manje vrednih stvari učinili sve i trudili se da ih

e učinimo što jasnijim i čistijim, a za najviše stvari ne bismo tražili najveću tačnost?

— Ova stvar zaslužuje da se o njoj razmisli. Ili, možda misliš da će neko propustiti priliku da te zapita šta ti podrazumevaš pod najvišom naukom i našta se ona odnosi?

— Neće — odgovorili. — Zato, pitaj i ti. Ti si to, svakako, već čuo, i to ne jedanput, a sada ili ne misliš

505 na to, ili hoćeš da mi svojim prigovorima pričiniš teškoću. Mislim da će pre biti ovo poslednje, jer si često slušao da je najviša nauka ideja o dobrom i da tek kroz nju pravičnost i sve što sa njom stoji u vezi dobijaju vrednost i postaju korisni. I sada vrlo dobro znaš da

hoću upravo to da kažem, a pored toga još i to da mi tu ideju ne poznajemo dovoljno. Ako, međutim, ne poznajemo nju, znaš da nam onda ne koristi nikakvo drugo saznanje, kao i kad nešto steknemo bez dobrog. Ili, možda,

b misliš da smo sebi nešto koristili ako imamo sve moguće stvari, samo ne ono što je dobro? Ili, ako razumemo sve, samo ne ono što je dobro i lepo?

— Zevsa mi, ne mislim tako!

XVII. — A svakako znaš i to da svetina smatra da je zadovoljstvo (hedone) ono što je dobro, dok bolji ljudi misle da je dobro u razboritosti (phronesis).

— Kako ne bih znao?

— I da oni koji tako misle, o prijatelju, nisu u stanju da razjasne šta je ta razboritost, nego na kraju bivaju prisiljeni da kažu: razboritost je ono što se odnosi na dobro.

— Pa to je veoma smešno — reče on.

c — Kako i ne bi bilo — nastavih ja — jer s jedne strane nam prigovaraju da se ne zna šta je dobro, a s druge nam opet tako govore kao da se to zna. Kažu da je upravo razboritost to što se odnosi na dobro, te se ponašaju kao da mi možemo to razabrati već samim izgovaranjem imenice „dobro“.

— To je sasvim tačno — reče on.

— A šta da čine oni koji dobro određuju kao zadovoljstvo? Govore li oni manje konfuzno od onih drugih? Konačno, moraju li se oni saglasiti sa time da ima i loših zadovoljstava?

— Tačno.

— Posledica toga je, mislim, da oni kažu kako su dobro i zlo jedno i isto. Zar ne?

d — Tako je.

— I, jasno je, zar ne, da se oko toga vode mnoge i velike prepirke?

— Kako da ne?

— Ali je jasno i to, kako mnogi više vole da imaju posla sa prividnom nego sa istinskom pravičnošću i lepoto (ako i nije prava), dok kad je u pitanju dobro, nikome nije dovoljno da ga ima samo prividno, nego traži istinsko dobro, a njegovu senku svako prezire, zar ne?

— Sasvim.

e — Svaka duša, dakle, teži za dobrim i čini sve da do njega dođe, jer sluti da se u njemu krije nešto, ali je nesigurna i ne može dobro da shvati šta je to, a ne veruje

506 u njega onako čvrsto kao u druge stvari. Tako izgubi i ono što bi za nju, možda, imalo nekakvu vrednost. Zar ćemo reći da oni koji su u državi najbolji i kojima ćemo predati sve smeju u tome tako važnom i teškom pitanju ostati u neznanju i mraku?

— Nipošto.

— Mislim da je onaj ko ne zna šta je u pravičnim i lepim stvarima dobro rđav čuvar tih stvari. Ali slutim da ih niko ranije neće ni shvatiti.

— Dobro slutiš.

— Znači da će naša država biti savršeno uređena tek onda kad njome bude upravljao čuvar koji to zna?

b XVIII. — Bezuslovno. A ti, o Sokrate, šta ti smatraš za dobro: znanje, zadovoljstvo, ili nešto treće?

— Kakvog li čoveka! — uzviknuh. — Odavno mi je bilo jasno da se ti nećeš zadovoljiti onim što drugi ljudi o tome misle.

— Meni se čini, o Sokrate, da ne bi bilo pravo govoriti tuđa mišljenja, a ne sopstvena kad se čovek već

c toliko vremena time bavi.

— Kako? — zapitah. — A zar ti se čini da je ispravno govoriti o stvarima koje ne poznamo kao neko ko ih zna?

— Ne mislim tako, nego da treba da se izjasnimo o mišljenju koje imamo.

— A zar nisi primetio da su sva mnjenja koja se ne temelje na znanju bez vrednosti? I najbolja od njih su šlepa. Zar misliš da se onaj ko pravilno nagađa istinu, ali to čini bez uma, razlikuje u nečem od slepca koji svojim putem ide dobro?

— Ne mislim.

— Da li češ, onda, obraćati pažnju na ono što je

d ružno, slepo, krivo, kad od drugih možeš čuti sjajnu i lepu istinu?

— Tako ti Zeusa, Sokrate, nemoj sad odustajati kao da si stigao do kraja — reče Glaukon. — Mi ćemo biti zadovoljni ako i o dobrome budeš raspravljao isto onako kako si to činio sa pravičnošću, samosavladivanjem i ostalim.

— Pa i ja bih time bio veoma zadovoljan, druže. Ali ako ne budem u stanju i ako, uprkos svojoj dobroj volji, budem izmamio samo smeh? Ali, divni moji prijatelji, ostavimo sad ono što je dobro samo po sebi, jer se

e moji pogledi o tome ne mogu objasniti u okviru današnjeg

našeg raspravljanja. Ako vam se to sviđa, govoriću vam o potomku dobra koji izvire iz onoga što je samo po sebi dobro i koji je njemu najbliži, a ako ne, ostaviću i to.

— Nikako, nego govori! Drugi put ćeš objasniti samo njegovo poreklo.

507 — Ja bih želeo da vam vratim ceo dug a ne samo kamate kao sad — rekoh — i hteo bih da ga vi primite. Ali primite zasad te kamate i plodove dobra. Čuvajte se, ipak, da vas i protiv svoje volje ne prevarim i da vam ne položim pogrešan račun o kamatama.

— Čuvaćemo se, ukoliko je to moguće, samo ti govori!

— Hoću — rekoh — ako se najpre složim sa vama i ako vas podsetim na ono o čemu je i ranije, a i inače često, bilo govora.

b — Na šta to?

— Kažemo i određujemo da ima mnogo lepih, mnogo dobrih i drugih stvari, i u govoru između njih pravimo razliku.

— Tako je.

— S druge strane, opet, govorimo i o lepom kao takvom, i o dobrom kao takvom i o drugim stvarima koje smo ranije shvatili kao mnoštvo, dok sad, međutim, uzimamo za svaku stvar po jednu ideju³⁷ kao da ova sačinjava jedinstveno biće, i pomoću nje određujemo šta je svaka pojedina stvar kao takva.

— Tako je.

— I za mnoštvo kažemo da se ono može videti ali ne i saznati, a za ideje tvrdimo da se saznaju, ali se ne vide.

— Svakako.

c — A kojim čulom vidimo ono što je vidljivo?

— Čulom vida.

— Da li onda isto tako pomoću sluha saznamo ono što se čuje, a ostalim čulima sve ono što se može osetiti?

— Razume se.

— A da li si primetio — zapitah — da je tvorac čula učinio najdragocenijom među njima baš sposobnost gledanja i mogućnost da se bude viđen?

— Nisam sasvim — reče.
 — Onda, pazi ovako. Treba li da postoji nešto treće da bi sluh čuo i da bi se glas čuo, tako da kad toga ne bi bilo, onda niti bi sluh čuo, niti bi se glas čuo?
 — Ne treba ništa.
 — Mislim da ni ostalim čulima, da ih ne pominjem sve, nije tako nešto potrebno. Ili bi ti, možda, mogao da mi navedeš neko kojem jeste?
 — Ne bih.
 — A zar ne vidiš da je čulo vida i vidljivim stvarima potrebno još nešto?
 — Kako to?
 — Ako oči gledaju, i ako pokušavam da se njima služim i ako je u njima prisutna boja, znaš da one ipak ništa neće videti i da se ni boje neće videti ako ne dođe nešto treće što je stvoreno radi toga.
 — Šta podrazumevaš pod tim?
 — Ono — rekoh — što ti nazivaš svetlošću.
 — Istinu kažeš — reče.
 — Znači da su čulo vida i mogućnost da se bude viđen, a to već samo po sebi nije malo, povezani nekom vezom koja je dragocenija od ostalih, osim ako svetlost nije bez vrednosti.
 — Daleko od toga da bi ona bila bez vrednosti.
 XIX. — A koga među nebeskim bogovima možeš da označiš kao gospodara toga i kao tvorca svetlosti pomoću koje naše oči najbolje vide i blagodareći kojoj se vidi ono što je vidljivo?
 — Istoga onoga koga i ti i svi ostali. Jasno je da pitaš za Helija.³⁸
 — A da li je odnos između našeg čula vida i ovog božanstva takav?
 — Kakav?
 — Takav da sposobnost gledanja³⁹ nije ni samo sunce ni onaj organ u kome se ona nalazi i koji nazivamo okom.
 — Razume se da nije.
 — Ali je oko među svima čulima najbližije suncu?
 — Svakako.
 — Pa zar se moć koju ono ima nije nekako prelila iz toga božanstva?

— Svakako da jeste.
 — I zar onda sunce, koje, doduše, nije samo čulo vida, nije njegov uzrok i zar se ne vidi upravo blagodareći tome uzroku?
 — Tako je.
 — A ja sam mislio baš na sunce kad sam govorio o potomku dobra kojeg je ovo stvorilo sličnim (analogon) samom sebi. Ono što je dobro u *regiji misli* (en to noeto topo), naspram uma i *umstvenih stvari* (ta nooumena), to je u regiji vidljivog sunce, naspram vida i *vidljivih stvari* (ta horomena).
 — Kako to? Objasni mi malo bolje!
 — Ti znaš da oči, kad ih ne upraviš na predmete čije su boje obasjane dnevnom svetlošću, nego na one koje su u noćnom mraku, postaju neosetljive i gotovo slepe, kao da nemaju čistu moć gledanja?
 — Tako je.
 — A ako ih upraviš na predmete obasjane suncem, vide jasno i pokaže se da upravo ove oči poseduju moć gledanja.
 — Razume se.
 — Tako razmišljaj i o duši. Ako se ona usmeri prema predmetima koje obasjava istina i biće, onda misli, saznaje i čini se da ima um; a ako se usmeri prema tamnim stvarima, naime, prema onim koje postaju i nestaju, onda i ona samo nagađa, postaje neosetljiva, razbacuje svoje misli tamo-amo i čini se kao da nema uma.⁴⁰
 — Jeste, tako izgleda.
 — Ideju dobroga, dakle, treba da shvatiš kao nešto što predmetima koji se mogu saznati daje istinu i što duši koja saznaje daje sposobnost saznavanja. Shvati je kao uzrok našeg znanja i kao uzrok istine koju saznajemo umom. Iako su i znanje i istina lepi, ipak ćeš dobro učiniti ako poveruješ da je ideja dobra nešto drugo i nešto još lepše, nego što su sama istina i znanje. Kao što smo onda sasvim pravilno rekli da su svetlost i čulo vida, doduše, slični suncu, ali da ipak nisu samo sunce, tako i ovde imamo pravo da obe te stvari, istinu i znanje, smatramo kao slične dobru, a ne bi bilo pravilno kad bismo jedno ili drugo smatrali za samo dobro, jer dobro treba ceniti iznad ovog.
 — Kakva je to neopisiva lepota — reče on — kad pruža i znanje i istinu, a ona sama ih lepotom daleko

nadmaša. Ti, valjda, ovim ne misliš na zadovoljstvo (hedone).

— Čuti⁴¹ — rekoh. — Sada još pažljivije pogledaj sliku dobrog!

b — Kako?

— Mislim da ćeš reći kako sunce vidljivim stvarima ne daje samo moć da budu viđene, nego i moć da budu rođene, da rastu i da se hrane, dok ono samo ne pripada rođenim bićima.

— Ta kako bi i moglo biti?

— Tako i u stvarima koje se tiču saznanja, prisustvo dobra ne daje jedino to da budu saznate, nego upravo iz njega samog proishodi njihovo bivstvovanje (to einai) i njihova suština (ousia), a samo *dobro* nije suština, nego se po uzvišenosti i moći uzdiže iznad nje.⁴²

c XX. A ovde Glaukon veoma šaljivo reče: „O Apolone, kakva izvanredna visina!“⁴³

— Tome si — rekoh — ti kriv, jer si me prisilio da kažem šta o tome mislim.

— I nikako — reče — nemoj prestati, nego ako imaš još nešto o tome da kažeš, onda vrši i dalje to poređenje sa suncem.

— Razume se da imam, nedostaje nam još dosta.

— Nemoj izostaviti nijednu sitnicu — reče on.

— Držim — rekoh — da ću morati još mnogo toga da uradim, a za sada koliko mi bude moguće, namerno neću ništa izostaviti.

— Nemoj — reče on.

d — Zamisli, dakle — rekoh — da, kao što smo rekli, ima dva posebna bivstvovanja. Jedno od tih kraljuje u rodu i regiji umnog (noeton), a ono drugo u rodu i regiji vidljivog (horaton); da ne kažem za ovo drugo da je na nebu da ne bi izgledalo da hoću da mudrujem o imenima.⁴⁴ Nego imaš li upravo ta dva oblika: vidljivi i umni (noetski)?

— Imam.

— Predstavi ih onda sebi, kao da bi to moglo biti, jednom linijom podeljenom na dva nejednaka⁴⁵ dela, pa svaki od tih delova podeli opet na isti način; rod vidljivog i rod umstvenog (noumenalnog). Tada ćeš, s obzirom na međusobni odnos njihove jasnosti i nejasnosti, u sferi vidljivog, tj. u onom drugom delu, prvo dobiti e 510 kopije (eikones). A kopijama najpre nazivamo senke

(skias), zatim nestvarne likove (ta phantasmata) u vodi, i u stvarima koje imaju gustu, glatku i sjajnu površinu, i sve što je takvo, ako razumeš.

— Naravno da razumem.

— Za drugi deo onog vidljivog uzmi ono što je tome nalik: živa bića oko nas, sve biljke, i celinu svih stvari načinjenih ljudskom rukom.⁴⁶

— Uzimam i to — reče.

— Da li bi onda hteo da kažeš — zapitah ja — da se s obzirom na istinu i neistinu, ono što se pomišlja prema onome što se zna, razdeljuje na isti način kao ono što je slično prema onome čemu je slično?⁴⁷

b — Bih i te kako — reče on.

— Gledaj sada kako bi trebalo podeliti ono umno (noeton).⁴⁸

— Kako?

— Ovako. U jednom području⁴⁹ umnog, duša — tretirajući kao likove stvari koje su predstavili kao kopije⁵⁰ — biva prisiljena da istražuje iz hipoteza⁵¹ (ex hypothesen), ne prema početku i onome što je prvo (arche), nego prema onome što je na kraju i završetku (teleute). U drugom području umnog, duša napreduje iz svoje hipoteze⁵² prema nehipotetičkom početku,⁵³ ne služeći se kopijama kao u prethodnom području, nego istražuje oslanjajući se na ideje po sebi i uzdiže se do njih.

— Nisam potpuno razumeo to što kažeš — reče on.

c — Onda ću pokušati ponovo, pa ćeš me posle ovoga bolje razumeti. Pretpostavljam da ti je poznato da oni koji se bave geometrijom, računicom i tome sličnim predmetima pretpostavljaju ono što je neparno i parno, te figure, tri vrste uglova, i drugo što je tome srodno u svakom posebnom istraživanju. Oni s takvim stvarima operišu kao da su im znane, te uzimajući ih kao hipoteze,⁵⁴ više ništa o njima ne govore ni sebi ni drugima, procenjujući da su takve stvari svima jasne. Potom idu d dalje te, u saglasnosti sa sobom, zaključuju istraživanje tamo gde su ga mogli otpočeti.⁵⁵

— Svakako — reče — to mi je poznato.

— Pa onda ti mora biti poznato i to da oni osim toga koriste još i vidljive likove i da na tim likovima izvode dokaze, nemajući na umu baš te likove, nego one *po sebi* kojima su ovi (vidljivi likovi) samo kopije. Na taj način, oni rasuđuju o četvorouglu *po sebi* i o dijagonali *po sebi*, a ne o četvorouglu i dijagonali koje su na-

crtali. Tako isto postupaju i sa drugim figurama. Figure koje oni prave i crtaju i same proizvode svoje senke i kopije u vodi, pa ih oni opet uzimaju samo kao kopije nastojeći da vide one oblike *po sebi* koji se ne mogu videti drukčije osim duhom.

511

— Istinu govoriš — reče on.

XXI. — To je onda taj oblik koji sam nazvao „ono što je umno“ (noeton)⁵⁶, i za koje sam rekao da je duša, istražujući ga, prisiljena da upotrebljava hipoteze, dakle, da ne ide prema početku, ili onome što je prvo. Ovo stoga što duša, u tom slučaju, nema snage da prevaziđe nivo hipoteza, nego uzima kao kopije ove stvari koje su i same kopirane od onog što je ispod njih.⁵⁷ Te stvari — upoređene sa njihovim kopijama — dobile su u našoj podeli jasnost i vrednost.

b — Razumem — reče — da ti govoriš o onome što se odnosi na geometriju i na one veštine koje su joj srodne.

— Onda tako shvati i ono što sam govorio o drugom području onoga što je umno, do kojeg može dospeti samo logos⁵⁸, i to uz pomoć dijalektike (to dialegesthai), ne upotrebljavajući hipoteze kao početke ili kao ono što je prvo, nego samo kao hipoteze, kao polazne tačke za napredovanje do onoga što je nehipotetičko,⁵⁹ do pravog početka svih stvari. A kad logos dospe do tog početka, tada će — držeći se onog što iz njega sledi — silazeći krenuti natrag prema onome što je na drugom kraju ili na završetku. Pri tom se neće služiti ničim što je čulno, nego samo idejama kao takvim, radi ideja kao takvih, da bi na kraju opet došao do ideje.

c

— Razumem — reče on — iako ne potpuno, jer mi se čini da govoriš o velikom poslu — da je tvoja namera da pokažeš koliko je ono područje bića koje se posmatra umom i do kojeg se dopire naukom, koja se zove dijalektika, jasnije od onog drugog do kojeg se dopire takozvanim veštinama. Jer ove poslednje uzimaju hipoteze kao početke, ili ono što je prvo, pa iako se u njihovim okvirima posmatranje nužno izvodi umom, a ne čulima, posmatrača ipak ne dopiru do pravih početaka, i to upravo zato što polaze od hipoteza. Stoga misliš da oni nisu u stanju da shvate stvari kakve su one same po sebi, mada one jesu shvatljive, ukoliko se pođe od onoga što je prvo. Čini mi se da ti osobinu matematičara i njima sličnih nazivaš „razum“ (dianoia), a ne „um“ (nous),

d

podrazumevajući da je razum ono što je između mnenja i uma.⁶⁰

— Shvatio si to na najpotpuniji način — rekoh ja. — A sada prihvati i ovo: svakom od ona četiri područja odgovara posebno stanje u duši. Umovanje (noesis)⁶¹ odgovara onom najvišem području; razumevanje (dianoia) odgovara onom drugom; trećem — vera (pistis); a onom poslednjem — slikovito predstavljanje ili nagađanje (eikasia).⁶² Potom ih sredi prema proporciji (ana-logon),⁶³ govoreći sebi: koliko je istine⁶⁴ u onome u čemu ona učestvuju, isto je toliko jasnosti u njima prisutno.

— Razumem — reče — prihvatam to i sređujem ih onako kako si rekao.